

RECENZIE

HUDÁČEK, Pavol. *CASTRUM SALIS. SEVERNÉ POHRANIČIE UHORSKA OKOLO ROKU 1000*. Bratislava : Historický ústav SAV; VEDA vydavateľstvo SAV, 2016, 478 s. ISBN 9788022415354.

Archeológovia sa veľmi často stretávajú s tým, že k preskúmaným hradom (alebo tzv. hradiskám) im chýbajú historické pramene. Je to prirodzený stav, najmä ak skúmajú pravé nálezišká. Nie je to však nijako výnimočné ani pre včasnostredoveké opevnené polohy, čo je prirodzene dôsledok akútneho nedostatku písomných prameňov v tomto období. Historik zo Slovenskej akadémie vied Pavol Hudáček sa rozhodol napísať monografiu o hrade, ktorý je presným opakom. Hrad Salis je totiž známy len z písomných prameňov a jeho presnejšia lokalizácia je a zrejme aj zostane len špekuláciou, ktorú azda niekedy v budúcnosti budú môcť podporiť archeologické výskumy.

Kým sa tak nestane, bude hrad Salis a výskum o ňom najmä doménou historikov. Pavol Hudáček túto tému uchopil nadmieru vyčerpávajúco, keďže jeho monografia má 478 strán a ako je u autora zvykom, ide o poctivý výskum podopretý o precízne naštudovanie prameňov a sekundárnu literatúru. Autor sa tak podujal napísať prácu na pomedzí dejín osídlenia, politických dejín, dejín verejnej správy a hospodárskych dejín.

Pre tieto účely sa rozhodol rozdeliť prácu do šiestich kapitol, ktoré sledujú najdôležitejšie momenty hradu Salis, ako je jeho ukotvenie v *Uhorsko-poľskej kronike, Kronike anonymného notára kráľa Bela*, vzťah hradu Salis k Boleslavovi Chrabrému, obchodné cesty severovýchodu Uhorska či zánik hradu Salis (spojený pravdepodobne s vývojom po tatárskom vpáde). Pavol Hudáček tak stál pred nevďačnou úlohou spracovať obdobie mimoriadne skúpe na písomné pramene, aby napísal knihu o hrade, ktorého poloha dodnes nie je riadne potvrdená a ktorého príslušnosť k politickým útvarom 9. a 10. storočia je značne diskutabilná. To ho aj privádzalo k tomu, aby náročnejšie stavané hypotézy podporoval komplikovanejšími interpretačnými úvahami, ktoré sa pokúšali objasniť pozíciu územia dnešného východného Slovenska v danom časovom rozmedzí. Monografia tak nie je iba prácou o jednom hrade, ale predovšetkým o jeho časovom ukotvení na rozmedzí Veľkej Moravy a Uhorska a jeho priestorovom ukotvení v pohraničnom priestore Šariša.

Môžeme skonštatovať, že význam hradu spočíva práve v spomínanom ukotvení, preto aj najväčší význam monografie je v pokuse o hľadanie nových hypotéz na otázky, ktoré si kladú historici už dávno. Medzi ne napokon patrí aj otázka, či východné Slovensko patrilo k mojmirovskému panstvu alebo nie (s. 30-33). Odpoveď na túto otázku však podľa nášho názoru nie je rozumné hľadať v staršej literatúre, ktorej autori hľadali na včasnostredoveké „štáty“ ako na moderné entity, ktorých územia je možné vyfarbiť na historickej mape rôznymi farbami asi tak, ako sa to robí pre súčasné atlasy politického rozdelenia sveta. Ak by sme totiž mali byť v tejto lákavej „vyfarbovacej“ činnosti poctiví, museli by sme aj mojmirovskú Moravu vyfarbiť farbou, ktorá by bola zodpovedajúcim odtieňom Východofranskej ríše, ako to napokon robíme aj v prípade premyslovských Čiech vo vzťahu k Svätej rímskej ríši. Problém totiž spočíva v tom, čo to znamená, že určité územia „k niečomu patrili“. Mnohé z nich totiž boli v rôznom stupni závislosti (napr. vo forme tribútu), ale so zachovaním vlády miestnych vládcov. Tým by závislosť území a obyvateľstva východného Slovenska mohla byť podobná asi ako závislosť Moravy na Bavorsku a Mojmirovcov na Karolovcoch. Rovnaké postavenie napokon voči Svätoplukovi mali podľa *Thietmarovej kroniky* (VI 99) Srbi, platiaci Morave tribút (*census*). Ostatne niečo podobné zrejme právom predpokladá Pavol Hudáček aj pre 10. storočie, že totiž miestni vládcovia sa zrejme aj po roku 906 udržali

pri moci a prežili v nejakej forme zviazanosti s Maďarmi (s. 36). Tým by však tieto územia taktiež „patrili“ k novému mocenskému celku na území Karpatskej kotliny.

Pavol Hudáček dôkladne rozobral aj problém, ako sa vyvíjalo územie Šariša a Nitrianska v prvej tretine 11. storočia. Prekvapivo tak kladie obsadenie Nitrianska Boleslavom Chrabrým až od roku 1003 (s. 126), pričom poľský vplyv predpokladá do roku 1018 (s. 150). Ak teda nebudeme dôverovať motívom konfliktu medzi Boleslavom Chrabrým a Štefanom I., ktorý mal spočívať v odplate za to, že kráľovská koruna skončila u Štefana I. a nie v Poľsku, potom je datovanie vojenskej expanzie Poľska samozrejme veľmi otáznne. Avšak prinajmenšom k druhému záveru, teda ku koncu poľského vplyvu v Nitriansku, treba vysloviť výhrady. Datovanie tejto kľúčovej, no prameňmi nezaznamenananej udalosti nie je možné zjednodušiť odkazom na Barbaru Krzemieńsku. Napokon ona sama (v monografii *Břetislav I. Praha : Melantrich 1986. Tiež Krzemieńska, Barbara: Wann erfolgte der Anschluß Mährens an den böhmischen Staat? In Historica 19, 1980, s. 195-243*) sa v skutočnosti prikláňa k roku 1019 a udalosť kladie do posthietmarovského obdobia. Autorka to zdôvodnila tým, že udalosť bola príliš významná na to, aby ju saský kronikár vo svojom diele nezaznamenal.

V tejto súvislosti je však tiež charakteristické, že všetci autori, pridŕžajúci sa roku 1018 alebo 1019 musia prehliadať jednu dosť podstatnú skutočnosť. Prvým kniežaťom Moravy po obnovení priemyslovskej suverenity sa stal Břetislav I., ktorý – ako dosvedčuje kronikár Kosmas – si na Moravu odviezol svoju čerstvo unesenú manželku Juditu. Túto udalosť Kosmas (I 40) síce datuje rokom 1021, no narodenie najstaršieho Břetislava syna Spytihněva sa kladie až do roku 1030. Presný rok je neistý, keďže Kosmas (I 41) kladie udalosť do roku 1031, kým *Letopisy Hradištsko-opatovické* k roku 1029. Ide tu samozrejme o bežnú opisovačskú zámenu MXXXI za MXXIX, pri ktorej ale pôvodný zápis určiť nevieme, keďže pôvodný prameň, z ktorého čerpali obe diela, sa nezachoval. No a keďže chronológia Kosmovej prvej knihy *Kroniky Čechov* je mimoriadne nespoľahlivá, je treba pracovať s touto otázkou omnoho dôkladnejšie a opatrnejšie. Isté je, že udalosť zaznamenanú vo viacerých prameňoch budeme pokladať za dôveryhodnejšiu od tej, ktorú poznáme len z jedného diela. Preto je aj datovanie Břetislavovho prvorođeného syna spoľahlivejšie ako dátum unesenia Judity a jej odvedenia na Moravu. Z tohto dôvodu sme svojho času uprednostnili rok 1029 (LYSÝ, Miroslav. Politika českého kniežata Břetislava I. voči Uhorsku. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, s. 451-467, aj s odkazmi na pramene a literatúru) a s týmto záverom sa najnovšie stotožňuje aj časť českej historiografie (najmä WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906 – 1197*. Praha : NLN, 2010).

Rovnako sa nemožno celkom stotožniť s autorovým záverom, že by hrady v 9. a v 10. storočí neboli „centrá jednotlivých regiónov“ (s. 142). Leon Sokolovský si totiž všimol, v akom kontexte sa používal výraz *grad* v staroslovienských prameňoch (Grad, španstvo, stolica [Príspevok k terminológii dejín správy]. In *Slovenská archivistika*, 1961, roč. 16, s. 96-97) a sám poukázal na význam tohto pojmu v 21. článku Súdneho zákonníka pre ľud („ИЖЕ ОТ ПАТНЪИХЪ (...) ВЪЗВРАЩАЮЩЕ СѦ ВЪ СВОЮ ЗЕМЛЮ И ГРАДЪ...“). Dodajme, že širšiu správnu funkciu naznačuje aj údaj zo Života Metoda (c. 10), podľa ktorého Svätopluk odovzdal Metodovi kostoly na všetkých hradoch, pričom táto informácia sa dá vlastne vyložiť tak, že hrady boli strediskami nižšej cirkevnej správy. Ostatne, funkčnosť hradu je tak alebo onak možná len vo vzťahu k okoliu. Ak uvažujeme nad vojenskou funkciou hradov z 9. storočia, a ďalej nad možnosťou, že boli sídlami druhostupňových moravských kniežat, ich úloha v miestnej správe bola vlastne nenahraditeľná a väčší zlom vo vývoji miestnej správy tak u nás predstavovalo skôr 13. storočie so vznikom výsadných miest.

Na ostatok uveďme, že aj formulácia „vo včasnóm stredoveku sa vojny nevedli kvôli poškodenej cti“ (s. 127) je diskutabilná, ak uvážime, že češť mala (na rozdiel od súčasnosti) omnoho vyššiu hodnotu. Taktiež zdôraznime, že *Anonymova kronika* nie je dôkazom, že hrad Salis stál už

okolo roku 1000 (s. 49), keďže Anonymova dôveryhodnosť ako prameňa pre 9. a 10. storočie je veľmi nízka.

Formulácia vyššie uvedených výhrad je samozrejme len pokusom o nadviazanie ďalšej diskusie k týmto témam. Celkovo nijako nemôžu znižovať pozitívny dojem z knihy, ktorá svojím spracovaním, výberom náročnej témy a heuristickým základom patrí k dielam nadväzujúcim na najlepšie tradície slovenskej historiografie.

Miroslav Lysý

RICCARDUS BARTOLINUS / RICHARD BARTOLINI. Odeporicon. Ed. trad. Eva Frimmová. Trnava : Filozofická fakulta TU v Trnave, Bratislava : Historický ústav SAV, Krakov : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014. 300 s. ISBN 9788374907804.

Za zaujímavý počín v slovenskej historiografii možno istotne považovať nedávnu edíciu diela talianskeho humanistického básnika a spisovateľa Richarda Bartoliniho *Odeporicon*. „*Odeporicon, to jest Cestovný denník gurského biskupa Matúša, čiže a čo pamätihodné sa udialo na sneме cisára a troch kráľov*“ vydala v slovenskom preklade v rámci edície *Scrinium Latino-Slovacum* Eva Frimmová z Historického ústavu SAV v Bratislave. *Odeporicon* je akýsi cestopis alebo opis udalostí, ktoré sa odohrali pri príležitosti politickej schôdzky troch stredoeurópskych panovníkov: rímskeho cisára Maximiliána Habsburského, uhorského a českého kráľa Vladislava a jeho brata, poľského kráľa Žigmunda z rodu Jagelovcov v roku 1515 vo Viedni a Bratislave. Na tejto schôdzke jej účastníci uzavreli vzájomné politické dohody. Podľa jednej z nich sa cisár vzdal podpory Moskovského veľkoniežatstva, ktoré bojovalo proti Žigmundovi v Poľsku a Litve a ujal sa roly arbitra v spore medzi Rádóm nemeckých rytierov a Poľskom. Podľa ďalšej dohody sa mali všetci panovníci zjednotiť v spoločnom boji proti osmanským Turkom a napokon cisár Maximilián a kráľ Vladislav sa dohodli na vzájomnom nástupníctve, ktoré bolo spečatené dvojitém zasnubami: Vladislavov jediný syn Ľudovít sa zasnúbil s Maximiliánovou vnučkou Máriou a Vladislavova dcéra Anna sa zasnúbila s Máriiným bratom, arcivojvodom Ferdinandom. Toto habsbursko-jagelovské spojenectvo otvorilo cestu prenikaniu habsburského vplyvu do strednej Európy. Zásnuby uzavreté na viedenskej schôdzke boli potom potvrdené aj sobášom. Po smrti kráľa Ľudovíta v bitke pri Moháči v roku 1526 došlo aj k realizácii viedenských dohôd, keď sa Ferdinand stal českým a uhorským kráľom a Habsburgovci mocensky ovládli región strednej Európy.

Taliansky humanistický vzdelanec Riccardo Bartolini, ktorý napísal dielo opisujúce priebeh viedenskej schôdzky, pôsobil v službách kardinála a gurského biskupa Matúša Langa ako jeho tajomník a dvorný kaplán. Gurský biskup Lang bol poverený cisárom Maximiliánom, aby pripravil rokovania Viedenského kongresu a tak mal Bartolini možnosť a príležitosť opísať podrobnosti celej politickej záležitosti. Dielo nazvané gréckym výrazom pre itinerár sa skladá z troch kníh.

Prvá kniha sa zaoberá opisom cesty kardinála Matúša Langa z nemeckého Augsburgu na rokovania do Viedne a Bratislavy a príhodám, ktoré na nej so svojím sprievodom zažil. Na konci obsahuje niekoľko básní: Bartoliniho básň adresovanú poľskému kráľovi Žigmundovi, ďalej príležitostnú básň vyslanca poľského kráľa Jána Gdaňského o ceste kráľa Žigmunda do Uhorska, básň toho istého autora Richardovi Bartolinimu a tri básne tajomníka gurského biskupa Gašpara Ursina. Prvú knihu ukončujú riadky o bratislavských rokovaniach medzi poľským,